

תעודה

קובץ מחקרים של בית הספר למדעי היהדות וארכאולוגיה
ע"ש חיים רוזנברג

לב-לג

מְלֵאכַת מַחְשֶׁבֶת

מחקרים במדעי היהדות מוגשים לפרופסור
בצלאל בריכוכבא

בהגיעו לגבורות

חלק א

עורכי הכרכים:

סטפני בינדר, אשבל רצון וינון שבטיאל

חברי הוועדה האקדמית של כתב העת:
דוד אסף, יורם כהן, משה מורגנשטרן, ורד נעם,
ישי רוזן-צבי, יובל רוטמן, דלית רום-שילוני

מזכיר המערכת: עומר מיכאליס

עריכת לשון (עברית): שרה פוקס
עריכת לשון (אנגלית): אליז שזר

אוניברסיטת תל אביב

תשפ"ב

תעודה

	תעודה א
חקרי גניזת קהיר, תש"ם-1980	תעודה ב
עיונים במקרא, תשמ"ב-1982	תעודה ג
מחקרים בספרות התלמוד, בלשון חז"ל ובפרשנות המקרא, תשמ"ג-1983	תעודה ד
מחקרים במדעי היהדות, תשמ"ו-1986	תעודה ה
מחקרים בעברית ובערבית, תשמ"ו-1986	תעודה ו
מחקרים במדעי היהדות, תשמ"ח-1988	תעודה ז
מחקרים במדעי היהדות, תשנ"א-1991	תעודה ח
מחקרים ביצירתו של אברהם אבן עזרא, תשנ"ב-1992	תעודה ט
מחקרים בלשון עברית, תשנ"ה-1995	תעודה י
מחקרים במדעי היהדות, תשנ"ה-1995	תעודה יא
מחקרים במדרשי האגדה, תשנ"ו-1996	תעודה יב
התפוצה היהודית בתקופה ההלניסטית-רומית, תשנ"ז-1996	תעודה יג
אישות ומשפחה בהלכה ובמחשבת ישראל, תשנ"ז-1997	תעודה יד
מפגשים בתרבות הערבית-היהודית של ימי הביניים, תשנ"ח-1998	תעודה טו
חקר הגניזה לאחר מאה שנה, תשנ"ט-1999	תעודה טז-יז
מחקרים במדעי היהדות, תשס"א-2001	תעודה יח
מדברים עברית, תשס"ג-2002	תעודה יט
מחקרים בספרות העברית בימי הביניים ובתקופת הרנסנס, תשס"ג-2002	תעודה כ
היסטוריוסופיה ומדעי היהדות, תשס"ה-2005	תעודה כא-כב
מחקרים חדשים בספרות הזוהר, תשס"ז-2007	תעודה כג
קנון וכתבי קודש, תשס"ט-2009	תעודה כד
פנים וכיוונים במדעי היהדות, תשע"ב-2011	תעודה כה
בארץ ובתפוצות בימי בית שני ובתקופת המשנה, ספר זיכרון לאריה כשר, תשע"ב-2012	תעודה כו
מיתוס, ריטואל ומיסטיקה, מחקרים לכבוד פרופ' איתמר גרינולד, תשע"ד-2014	תעודה כז
חוקרים עברית מדוברת, תשע"ו-2016	תעודה כח
אסיף ליסיף, מחקרים בפולקלור ובמדעי היהדות, לכבוד פרופסור עלי יסיף, תשע"ח-2017	תעודה כט
יד משה, מחקרים בתולדות היהודים בארצות האסלאם, מוקדשים לזכרו של משה גיל, תשע"ח-2018	תעודה ל
מבנה פואטי, תהליכים קוגניטיביים ואינטואיציה ספרותית, מחקרים מוגשים לפרופסור ראובן צור, תש"ף-2020	תעודה לא
מתלמידיו של אהרן. עיונים בספרות התנאים ומקורותיה לזכרו של אהרן שמש, תשפ"א-2021	

בעטיפה: מטבע מימי מרד בר-כוכבא (132-136/135 לספ'). עץ תמר.

Classical Numismatic Group, Inc. <http://engcoins.com>

ISSN 0334-1364

©

כל הזכויות שמורות לאוניברסיטת תל אביב
סודר במשרד לעיצוב גרפי, אוניברסיטת תל אביב
נדפס בדפוס אליגנר

תוכן העניינים

חלק א

13	רשימת המחברים
	העורכים
17	על הקובץ
	סטפני בינדר, אשבל רצון, ינון שבטיאל
27	פרופסור בצלאל בר-כוכבא ומפעלו המדעי
27	א. קורות החיים של בצלאל בר-כוכבא
30	ב. תרומה למחקר
33	ג. רשימת פרסומים
39	ד. תקצירי הספרים שפרסם בצלאל בר-כוכבא באנגלית

היסטוריה

	1. ימי הבית השני – התקופה הנאו־בבלית והתקופה הפרסית
	רן צדוק
	על מוצא הכשדים, קשרי יהודה עם בבל וההשלכות הנובעות
55	מהממצא הרלוונטי
	אלכסנדר פאנטאלקין
	יוונים במזרח בתקופת השלטון הנאו־בבלי ועלילותיו של
73	אנטימנידאס, אחיו של אלקאיוס
	אלכסנדר רופא
95	עולמו של בעל ספר דברי הימים על פי היגדיו האנכרוניסטיים
	2. ימי הבית השני – התקופה ההלניסטית והחשמונאית
	מיכל דרורי אלמלם ודניאל שוורץ
107	'גליל הגוים' או 'גלילות פלשת' (מקבים א ה, 15)?

- דורון מנדלס
 127 רעיון מדיני הלניסטי בספר מקבים ב
- איל רגב
 137 דמותו של יהונתן המלך לאור מטבעותיו
3. ימי הבית השני – ימי הורדוס והנציבים
 יוסף גייגר
 157 הורדוס כאיש רוח יווני
- סטפני א' בינדר
 171 ניקולאוס איש דמשק: קטעים אוטוביוגרפיים
- טל אילן
 185 יוספוס כמקור לרומן בין טיטוס לברניקי
- לסטר ל' גראבה
 201 יוסף בן מתתיהו ו'עזרא ונחמיה': כיצד השתמש ההיסטוריון היהודי במקורותיו?
- זאב ספראי ורן אורטנר
 213 ביתי הוא מבצרי – לוחמה רב מפלסית ולוחמה תת-קרקעית בשטח בנוי בתקופה הרומית: המקרה של יהודה
4. לאחר החורבן – התקופה הרומית המאוחרת והתקופה הביזנטית
 מרים בן זאב הופמן
 243 טקיטוס ומקור העם היהודי
- מרב חקלאי
 259 עיון במשנה, בבא מציעא ד, א, לאור דיונים במשפט הרומי על חוזה מכירה (*emptio venditio*)
- עודד עיר-שי
 כת הנובאטיאנים, סבאטיוס – מומר יהודי ופרסביטר נובאטיאני – והוויכוח על מועד הפסחא הנוצרי: הַרְזִיָה וזהות בראי ההיסטוריוגרפיה הנוצרית במאה החמישית
- 279

ארכאולוגיה

5. ארכאולוגיה והיסטוריה – עולמות נפגשים

רוני רייך
 על משמעותה של ה'ראיה מן השתיקה' בפרשנות ממצא
 317 ארכאולוגי חסר: מקרי מבחן מירושלים

יוסף פטריך, יונתן דבור, רועי אלבג
 'עוֹרָה לָמָּה תִּישָׁן אֲדָנִי הֶקִּיצָה אֶל תּוֹנַח לְנֶצַח' (תהילים מד, כד)
 339 על מפנה המקדש, חנוכתו וזריחת החמה

עוזי ליבנר ורועי צבר
 373 הרקע להשתלטות החשמונאית על הגליל

רועי פורת, יעקב קלמן ורחל צ'אצ'י
 389 לזמן הקמתו ופעילותו של בית הכנסת בהרודיון

גיא ד' שטיבל
 'מה יש בשם?': על אוסטרקון ממצדה, שמות, כינויים וכינויים
 423 מוסוים

ינון שבטיאל
 הגליל ומרד בר-כוכבא: מבט אחר לבחינת השתתפותו של הגליל
 451 במרד לאור עדותן של מערכות המסות

אלכסנדר מלמד
 מערכות המסות בנשר-רמלה ותרומתן לחקר מערכות המסות
 489 בארץ ישראל

6. חברה וכלכלה

מאיר בר-אילן
 533 שיעורן היחסי של הנשים בחברה היהודית בעת העתיקה

יהושע שוורץ
 'וקווצותיו סדורות לו תלתלים': על שער הראש והזקן של הגבר
 553 היהודי בספרות חז"ל

- אברהם (אבי) ששון
 579 הנוטע לרבים על אם הדרך – כלכלה וחברה
- זאב ספראי
 603 כלכלת פלשתינה – בין פלשתינה הרומית לשתי
 הפלשתינות הביזנטיות
- 698 תקצירים באנגלית
- 700 רשימת המחברים באנגלית

חלק ב

- 723 רשימת המחברים

ספרות ולשון

7. קומראן וספרים חיצונים
 דבורה דימנט
 729 רעיון שתי הדרכים בטקסטים מקומראן
- כנה ורמן
 757 אחרית ימים הווה ומשיח שבא ומת
- נועם מזרחי
 'שירה מגויסת': למקורותיה של מגילת המלחמה ולתולדות השירה
 799 העברית בימי הבית השני
- יונתן אדלר
 מכלול שרידי התפילין ממדבר יהודה: פרסום ראשוני של פרויקט
 855 מחקר חדש
- אשבל רצון
 גאוגרפיה ותאולוגיה: צורת הארץ בספר העיריים והרקע המקראי
 873 שלה

8. משנה ותלמוד

- משה בר־אשר
 915 שני עניינות בדקדוק שם העצם בלשון המשנה
- דוד הנשקה
 925 קריאת התורה של יום הכיפורים במקדש: בין משנה ראשונה
 למשנה אחרונה
- דפנה ברץ
 957 מעשה 'הכוהן הצדוקי שהקטיר מבחוץ' בהשתלשלותו
- חיים מיליקובסקי
 975 ויקרא רבה פרשה כה פסקה ד ומקבילותיה: עיונים בהתהוות
 המדרש הקדום
- ציונה גרוסמרק
 993 'והיא איכא ימא דחמץ? דיקליטינוס הקוה נהרות ועשאו'
- דן יפה
 1013 *Nihil Obstat Imprimatur*: חכמי התלמוד והאוונגליונים של
 היהודים-הנוצרים – עיונים חדשים
9. תפילה ופרשנות
- יורם ארדר
 1037 דיני בכור בהמה טהורה בהלכתו של הקרא יפת בן עלי
- יהודה ליבס
 1071 ר' שלמה אלקבץ ושירו לכה דודי
- יעקב שמואל שפיגל
 1081 ר' דוד ב"ר אברהם פרווינצאלו וההקדמה שכתב לפירושו
 'חסדי אבות' על מסכת אבות
- חיים א' כהן
 1137 'פְּדָבֵר הָאָמֹר': מסורת קריאה ודקדוק הלשון הבאים כאחד
- 1178 תקצירים באנגלית
- 1180 רשימת המחברים באנגלית

ניקולאוס איש דמשק: קטעים אוטוביוגרפיים

סטפני א' בינדר

ניקולאוס איש דמשק מוכר לקורא העברי כמי שמילא תפקידים מרכזיים בחצרו של הורדוס, ובעיקר כהיסטוריון. יוסף בן מתתיהו השתמש בספריו כמקור עיקרי לימי החשמונאים, ולמעשה כמקור יחיד לימי הורדוס. דברי ניקולאוס על שתי התקופות החשובות האלה בתולדות ישראל מוכרים לקורא העברי מן התרגומים לספריו של יוסף בן מתתיהו: המלחמה היהודית וקדמוניות היהודים. במאמר דלהלן מוצע תרגום עברי לכמה מן הפרגמנטים ששרדו מכתביו של ניקולאוס. מן הפרגמנטים האלה – מהם שנלקחו מתוך הספר האוטוביוגרפי שכתב – אפשר ללמוד על תולדות חייו ואישיותו של ניקולאוס. המידע העולה מן הקטעים יכול לסייע להעריך נכונה את אמינות דבריו של ניקולאוס על היהודים ואת מטרותיו. אלה סוגיות שנויות במחלוקת בחקר התקופה.

כמה פרטים בסיסיים על תולדות חייו וחיבוריו של ניקולאוס יקדימו את הקטעים, בקיצור נמרץ. ניקולאוס נולד בדמשק בשנת 64 לפנה"ס לערך¹ למשפחה מכובדת, ככל הנראה אוטוכונית ומיוונת.² אביו נשא במשרות ציבוריות שבהן הפגין מיומנות רבה ברטוריקה, התעשר מעיסוקיו השונים, ודאג שבניו, ניקולאוס ותלמי (פתולמאוס), יקבלו חינוך יווני מעולה. המידע הראשון הזמין על הזיקה בין ניקולאוס לשליטים מוסרת כי הוא שימש כמחנך לילדים התאומים של מרקוס אנטוניוס וקליאופטרה, שנולדו בשנת 40 לפנה"ס.³ ייתכן שהיה זה במצרים, בעוד

* מאמר זה מתפרסם כחלק מפרויקט מס' 765/16 על ניקולאוס איש דמשק, הנתמך בידיו הקרן הלאומית למדע. אני מודה מקרב לב לפרופ' יוסף גייגר ולפרופ' גבריאל הנציג על הצעותיהם המועילות.

1 הוא היה 'כבן' שישים שנה' במות הורדוס בשנת 4 לפנה"ס (קטע F136 להלן). המספור של הפרגמנטים (F) ושל העדויות (T) נאמן לסידור של יקובי, פרגמנטים, לקטעים מניקולאוס (מס' 90).

2 לדיון מפורט ראו וכולדר, ניקולאוס, עמ' 13-36.

3 לפי העדות המאוחרת של סופרוניוס שכתב בין סוף המאה השישית לתחילת המאה השביעית לספירה, ראו יקובי, פרגמנטים, T2.

הוריהם בחיים, אך סביר יותר שזה קרה ברומא לאחר מותם ובהזמנתה של אוקטביה, אלמנת מרקוס אנטוניוס ואחות אוגוסטוס.

לא ידוע לנו באלו נסיבות פגש ניקולאוס את הורדוס לראשונה. יש להניח שהייתה להם הזדמנות ליצור קשר כבר בשנת 20 לפנה"ס במהלך מסע בסוריה שבו ליווה ניקולאוס את אוגוסטוס כחלק מפמלייתו, והורדוס בא לברך את הקיסר לשלום. האזכור הראשון המפורש לקשר של ניקולאוס עם הורדוס נוגע למסע לאסיה הקטנה בהשתתפות אגריפה בשנת 14 לפנה"ס, שבו שניהם נטלו חלק. היו שהציעו שתלמי אחי ניקולאוס שירת לפניו אצל הורדוס והציע לאחיו להצטרף לחצר. מכאן ואילך הפרגמנטים שבידינו מספרים על פעילותו של ניקולאוס כמזכירו, שגרירו ואיש סודו של הורדוס, וכמי שפעל כ'מגשר' בינו לבין בני משפחתו. בעיקר הוטלו עליו תפקידים דיפלומטיים, יישוב סכסוכים בתוך הממלכה ההרודיאנית ובינה לבין גופים מדיניים מחוצה לה, ובעיקר עם הקיסר. ניקולאוס לא רק מילא תפקידים בחצרו של הורדוס ובשירותו, כי אם גם היה ידידו האישי. השניים הרבו בשיחות ודיונים פילוסופיים ובענייני רטוריקה והיסטוריה. אין ספק שלניקולאוס הייתה השפעה רבה על מלכה של ארץ ישראל.

המשימה האחרונה שמילא ניקולאוס הייתה מיד לאחר מותו של הורדוס. הוא ליווה לרומא את בנו של הורדוס למפגש עם אוגוסטוס, שבו קבע הקיסר את סדרי הירושה וחלוקת הממלכה. לא ידוע בכיור היכן או כיצד בילה ניקולאוס את שנותיו האחרונות. ככל הנראה הוא חי ברומא, היה מנותק מענייני הציבור, ולא ניהל קשרים עם האישים המרכזיים בבירת האימפריה.

ניקולאוס מעיד על עצמו כי חיבר טרגדיות וקומדיות שזכו להצלחה. מהן לא שרד מאומה. במקורות אחרים הוא נזכר בעיקר כפילוסוף. מתוך שלל הכותרים של החיבורים הפילוסופיים המיוחסים לניקולאוס בכתיבהם של סופרים יוונים – פלוטרכוס, דיוגנס לארטיוס, אתנאיוס, סימפליקיוס ועוד – נותרו שרידים רק מחיבורו על הצמחים וגם זאת רק בתרגומים לסורית. מפירושו לפילוסופיה של אריסטו הגיעו לידינו רק פרגמנטים מעטים, אף הם רק בתרגום לסורית.

החיבורים ההיסטוריים של ניקולאוס שרדו בשפה היוונית בפרגמנטים מפורטים למדי: חלקים מהאוטוביוגרפיה של ניקולאוס; קטעים מתוך חיבור על 'אורחות חיים';⁴ הביוגרפיה של הקיסר אוגוסטוס – שממנה השתמרו קטעים הסוקרים את תקופת ההתבגרות של אוקטביוס ועד שנת 44 לפנה"ס – ותגובותיו לרצח קיסר ותחילת העימות שלו עם מרקוס אנטוניוס; 143 פרגמנטים מיצירתו החשובה ביותר,

ה'היסטוריות', שהכילה 144 ספרים.⁵ החיבור הענק הזה תיאר את תולדות העולם למן האימפריות של אשור ומְדֵי ועד ימי אוגוסטוס.

האוטוביוגרפיה שחיבר ניקולאוס⁶ היא הראשונה שנכתבה בלשון היוונית שממנה הגיעו אלינו פרגמנטים של ממש. הפרגמנטים תורמים לא רק להכרת תולדות חייו ואישיותו של ניקולאוס, כי אם גם להכרת הסוגה האוטוביוגרפית.⁷ השרידים מן החיבור חושפים פרטים על משפחתו של ניקולאוס, האופן שבו חונך, ההתנסויות הספרותיות והפילוסופיות שלו, המהלכים המדיניים שבהם התגאה וההסברים שלו למצבים שאליהם נקלע, וגם למעלות שהוא התפאר בהן ועודד אחרים לאמץ.

הכתיבה האוטוביוגרפית נהייתה אופנתית בתקופתו של ניקולאוס ושלחו בה יד דמויות מן השורה הראשונה, כגון הקיסר אוגוסטוס, בן דורו של ניקולאוס.⁸ בדומה לז'אנר הביוגרפי, כך גם הסוגה האוטוביוגרפית מאפשרת חופש פעולה רב לכותב. באמצעות תיאור הדמויות החיוביות יכול הכותב להציג קווי אופי ראויים לחיקוי מחד גיסא, ולגנות תכונות שליליות מאידך גיסא.⁹ בדרך זו מביא הכותב דוגמאות לאורח החיים שיש לשאוף אליו לטובת הפרט והכלל. בנוסף לכך, האוטוביוגרפיה מאפשרת לכותב להציג את עצמו באור חיובי, ומשמשת כלי לקידום אג'נדות או למתן הסברים אפולוגטיים. במקרה של ניקולאוס, הוא נאלץ לתרץ – גם בלי להצהיר על כך במפורש – את קרבתו לשליט ששמו הרע הלך לפניו, ובשלב מאוחר יותר את הריחוק מענייני החצר שאפיין את אחרית ימיו. לשם כך ניקולאוס פיאר את עצמו, הציג את מעלותיו, וגם הדגיש כי הקפיד על אורחות חיים 'פילוסופיים' שהיו מנוגדים לאורח החיים של הסובבים אותו. הוא הרבה להטעים את מידת עצמאותו, את פשטות הליכותיו ולהצביע על הדמויות החיוביות שאותן העריך ושעמין נהג לבלות. במקביל גם ציין את קשריו עם מקבלי החלטות שייחסו חשיבות למעורבותו בענייני מדינה, שמעו לעצותיו, ונענו לבקשותיו. כן הבלטי כיצד – באמצעות כישוריו הרטוריים ומאמציו – השפיע לטובה והסיט את בני חצרו

5 ראו להלן הערה 17.

6 ראו להלן הערה 15.

7 לדין מפורט ראו G. Misch, *Geschichte der Autobiographie*, Leipzig/Berlin 1907–1969

8 גייגר, תקופת אוגוסטוס, עמ' 233–264.

9 זו המטרה של חלק ניכר מחיבורו של טיטוס ליוויוס, על ייסוד רומא, ראו למשל, E. Valette,

'L'exemplarité dans l'Histoire romaine de Tite-Live', *Écrire l'histoire* 6 (2010),

pp. 19–26; תכונות אופי ומוסר גודשים גם את חיבוריו של פלוטרכוס, שכתב כמה שנים

מאוחר יותר, ובייחוד את הביוגרפיות (בעיקר המקבילות אך לא רק), שם הוא מנסה להסביר

מה הופך אדם למוצלח או לכושל.

של הורדוס מדרכיהם הרעות. נראה בבירור כי ניקולאוס השתדל למנוע מקוראיו לראות בו טיפוס שלילי בגלל הסביבה שבה פעל.¹⁰

הספרות המחקרית שנכתבה על ניקולאוס אינה מרובה. המחקרים הכולטים ביותר הם האוסף של הפרגמנטים והעדויות שפליקס יקובי קיבץ ופירש,¹¹ הערך המפורט של ריצ'ארד לאקר על ניקולאוס באנציקלופדיה הקלאסית של פאולי ויסובה,¹² והמונוגרפיה-ביוגרפיה שפרסם בן ציון וכולדר.¹³ בשנים האחרונות ראו אור כמה חיבורים המתייחסים לקטעים מתוך החומר ששרד מניקולאוס, ובהם פירושים מקיפים. בייחוד ראוי לציין את הפרגמנטים ששרדו מהביוגרפיה של אוגוסטוס שפורסמו בגרמנית על ידי יורגן מאלץ (2003), ובספרדית על ידי סבינו פראה יבנס (2006), וכן אוסף הפרגמנטים שהוציא מארק טוהר באנגלית (2017), אוסף המכיל בנוסף לביוגרפיה של אוגוסטוס גם את האוטוביוגרפיה של ניקולאוס. מלבד אלה, אדית פרמנטיה פרסמה בצרפתית תרגום ופירוש לכול הקטעים היווניים הקיימים (2011), וניסתה לאתר פרגמנטים מפרי עטו של ניקולאוס שאינם מופיעים באוסף של יקובי.¹⁴

הקטעים האוטוביוגרפיים שיובאו להלן נכללו בחיבורים הבאים: 1. האוטוביוגרפיה של ניקולאוס עצמו; 2. ערכים בסודא, מעין לקסיקון שחובר ביוונית בבזנטיון במאה העשירית לספירה, המבוסס על ידע רב והכרה בלתי אמצעית של הספרות העתיקה; 3. ה'היסטוריות'; 4. *Excerpta de Virtutibus et Vitiis* (= קטעים על המעלות והמגרעות), חלק מקובץ עצום שחובר בבזנטיון ביוזמתו של הקיסר קונסטנטינוס השביעי פורפירוגנוטוס במאה העשירית לספירה. האוסף מכיל קטעים חינוכיים ומועילים לשיפור המוסר, שלוקטו מתוך יצירות היסטוריות. 34 קטעים מכתבי ניקולאוס נכללים בחלק על המעלות והמגרעות. אוסף זה הכיל במקור חמישים ושלושה נושאים; 5. *Excerpta de insidiis* (= על התככים), חלק נוסף של האנתולוגיה המוסרית וההיסטורית אשר נתחברה ביוזמתו של הקיסר קונסטנטינוס השביעי פורפירוגנוטוס; חלק זה מכיל 29 קטעים מכתבי ניקולאוס.

10 וראו את המקרה הדומה של תראסילוס עם טיבריוס: טוהר, ניקולאוס, עמ' 21.

11 יקובי, פרגמנטים.

12 לאקר, ניקולאוס.

13 וכולדר, ניקולאוס.

14 פרמנטיה, ניקולאוס.

מוצאו של ניקולאוס F131 (סוּדָא, ערך 'אנטיפטרוס')

(1) אנטיפטרוס היה אביו של ניקולאוס איש דמשק ההיסטוריון. אשתו הייתה סטרטוניקה, אימו של ניקולאוס. הם היו מפורסמים בדמשק בכוח תבונתם ובמעלותיהם האחרות. הם חיו בעושר מופלג, אך מיעטו להתפאר בכך, ומשום שזכו למוניטין שאין דומה לו, הם לא ייחסו חשיבות רבה לעושר. (2) אף שאנטיפטרוס הצטיין בכושר דיבור, הוא לא פגע באיש כי אם הביא תועלת רבה בכישרונו זה, לא רק לטובת הכלל אלא גם לרבים מתושבי העיר. יותר מכל אדם אחר הקדיש את מרצו להשקנת צדק: כך שימש כבורר בסכסוכים רבים בין אזרחים וכן בסכסוכים רבים בין מולדתו לבין המעצמות מסביבה. בזכות זה הוא נערץ על הכול. הופקדו בידיו שליחויות ומשימות מדיניות רבות, והוא שירת בכל המשורות הרשמיות המקומיות. (3) בערוב ימיו הוא לא ציווה מאומה לניקולאוס בנו ולתלמי אחי ניקולאוס,¹⁵ חוץ מאשר להקטיר במותו קטורת לזאוס, שאותה הבטיח לאל; כך הבהיר, לדעתי, שאפילו על הגוססים מוטלת החובה לכבד הקדש לאלים, גם אם הם לא עומדים עוד ליהנות מן החיים.

חינוכו של ניקולאוס F132 (סוּדָא, ערך 'ניקולאוס')

(1) | T1 = מחבר הסודא:¹⁶ ניקולאוס, איש דמשק, מקורב להורדוס מלך היהודים ולאוגוסטוס הקיסר, פילוסוף פריפטטי או אפלטוני. כתב היסטוריה אוניברסלית

15 רבים קיבלו את דעתו של יקובי שאולי תלמי, אחי ניקולאוס, הוא שכתב את הקטעים המביעים הערצה לאחיו. ואולם אם תלמי כתב את הדברים האלה, קשה להבין מדוע הוא מרווח שאביו דיבר אל 'ניקולאוס ואחיו' ולא אל 'שני בניו'. מכאן נראה שניקולאוס הוא אכן המחבר. ברם, אם תלמי כל כך העריך את אחיו, כפי שמסתבר מתוכן הקטעים, ההשערה שהוא ניסה להדגיש בכל הזדמנות את הקשר שלו לניקולאוס אין בה כדי להפגיע. וכך נשארת התהייה בעינה. פרמניטה, ניקולאוס, עמ' XXXV, מצביעה על האפשרות שמעריך של ניקולאוס חיבר את הביוגרפיה שלו בהתבססו על אוטוביוגרפיה אמיתית שלא הגיעה לידינו. זאת ועוד, על אף שבאוטוגרפיות רומיות רווח השימוש בגוף ראשון יחיד של המחבר, כאשר הוא מתייחס לעצמו, השימוש בגוף שלישי יחיד אינו חריג ביותר, גם אם מניחים שניקולאוס הוא זה שכתוב על עצמו. הרגל זה מוכר מהיסטוריונים רבים – למשל: יוליוס קיסר, יוספוס במלחמה היהודית; ואצל היוונים המוקדמים – תוקידידס, כסנופון, או פוליביוס.

16 קטע זה סווג על ידי יקובי כעדות ('טסטמוניום') על ניקולאוס ולא כחלק מן האוטוביוגרפיה שלו. הביטוי 'עד לימינו אנו' מחזק את הרושם שלא מדובר בפרי עטו של ניקולאוס; סיוע נוסף לדעה זו עולה מההתלבטות של המחבר באשר לאסכולה הפילוסופית שניקולאוס

בשמונים (?)¹⁷ ספרים וכן על חייו וחינוכו של קיסר (= אוגוסטוס).¹⁸ הקיסר הוקר אותו עד כדי כך שהוא קרא לרקיקים שניקולאוס היה שולח לו בשם 'ניקולאים'.¹⁹ השם נשאר עד לימינו אנו. (ניקולאוס) גם כתב על חייו הפרטיים וחינוכו.²⁰ **סוף הקטע של מחבר הסודא** (2) יליד דמשק זה זכה לחינוך ייחודי²¹ מכיוון שאביו להוט היה לכך, שכן הוא (אביו) השיג גם עושר וגם הערכה הודות לחינוך כזה; [ניקולאוס] עלה אפילו על אביו בתשוקה ללא גבול להשכלה. הוא ניחן במיוחד בטבע בלתי רגיל עד כדי כך שעוד בטרם הצמיח זקן הוא נודע לתהילה במולדתו והתעלה על בני גילו. הוא התמסר ללימודי הלשון – בכך הוא לא נפל מאיש – ובעזרתם ללימוד שירה על כל סוגיה; הוא גם חיבר טרגדיות וקומדיות מעולות. מאוחר יותר הוא חזק ושיכלל את כישוריו ברטוריקה, במוזיקה, בעיונים מדעיים ובפילוסופיה על כל ענפיה. (3) הוא נהיה למעריץ של אריסטו, והתלהב ממגוון

השתייך אליה ('פילוסוף פריפטטי או אפלטוני'). מסתבר שהשורות האלה נוספו כהקדמה לקטע מתוך האוטוביוגרפיה של ניקולאוס על ידי מחבר היצוני.

17 ראו פרמנטיה, ניקולאוס, עמ' XXIV. לדעתה, המספר 144 המופיע אצל אתנאוס (החכמים במשנתו, ו, 54) משקף נאמנה את מספר הספרים שנכתבו על ידי ניקולאוס בחיבורו היסטוריות. מספר זה, העולה על מספר הספרים לתולדות רומא שכתב ליוויס, מחזק את הקביעה המופיעה בהמשך האוטוביוגרפיה שלפיה ניקולאוס טרח על חיבור ספריו יותר מכל היסטוריון אחר (F.135). המספר 80 המופיע בסודא משקף ככל הנראה את מספר הספרים שהיו נגישים לעורכי הסודא. פרמנטיה (שם, ושוב עמ' 163) גם מזכירה שיוספוס מפנה לספרים 123 ו-124 (קדמוניות יב, 125–127, למשל) של ניקולאוס, דבר שמוכיח שהמספר 80 שגוי. ראו גם שטרן, סופרים יוונים, עמ' 228.

18 לפי הקריאה 'τὸν βίον ... τὴν ἀγωγὴν' של K. Müller, *Fragmenta Historicum Graecorum*, vol. III, Paris 1849, וראו להלן הערה 20 בנוגע לכותרות בסוגה הזאת. השם 'קיסר', החוזר לאורך קטעי האוטוביוגרפיה, מתייחס לאוגוסטוס.

19 החילוף בין העוגיות לתמרים אשר נקראו על שמו של ניקולאוס חוזר ככל הנראה על טעות של פוטיוס, ביבליותקה 189, אשר מוסר את אותו סיפור ומדבר גם על עוגיות (πλακοῦς). אצל פלוטרכוס, שאלות מסביב לשולחן, ח, 1.4, 'המלך' – סביר שהורדוס אף שהטקסט לא לגמרי ברור – קורא לסוג של תמרים על שמו של ניקולאוס. אתנאוס, החכמים במשנתו, טו, 66 (א652) מייחס את השם לאוגוסטוס, אבל מצביע גם על זן של תמרים שהובאו כמתנה על ידי ניקולאוס. מוצאים את התמר הניקולאי גם בחקר הטבע יג, 9 של פליניוס. וסביר להניח שזן זה של תמרים הוא זה שמוזכר במשנה ובתלמודים: 'נקליבם', 'נקליבם', 'נקליבם' או 'נקלס' (משנה), עבודה זרה א, ה ומקבילות בירושלמי, עבודה זרה א, ה |ה ע"ב|, ובבבלי, עבודה זרה יג ע"ב; יד ע"ב).

20 יוסף גייגר הציע לראות בניסוח לא תיאור של תוכן החיבור אלא כותר ממש: גייגר, תקופת אוגוסטוס, עמ' 256 הערה 60. דעה זו מובאת בהרחבה גם אצל J. Malitz, *Leben des Kaisers Augustus*, Darmstadt 2003, עמ' 8 ובעיקר עמ' 97.

21 הכוונה ככל הנראה לרטוריקה לעומת פילוסופיה.

תחומי הדעת הנלמדים סביב האדם. הוא נהג לומר שהוא תמיד אסיר תודה לכל מקצועות הלימוד, כי יש בהם הרבה מן המתאים לאדם חופשי, הרבה מן המועיל לחיים, ומעל לכול, הם דרך החיים הטובה לנעורים ולזקנה. הוא היה אומר שמוזות רבות מופיעות בכתבי התאולוגים כי הן מייצגות את הריבוי והגיוון של תחומי הלימוד אשר משפיעים על כל ענייני החיים. והוא האמין שההתנסות בתחומים אלה או נטישתם אינם דומים להתנסות או נטישה של עיסוק במלאכת כפיים, אלא להפך: לא ראוי שאנשים החיים חיים 'מתונים'²² יהיו בורים בעניינים לימודיים בזמן שהם בקיאים במלאכת כפיים. כמוכן, הוא לא ניצל את הלימודים כדי להרוויח כסף ולא עשה [בהם] סחורה. (4) ניקולאוס היה אומר שמסלול החינוך דומה למסע בנכר. כך קורה לאלה המטיילים הרחק מהבית ונוסעים בדרך ארוכה: במקום אחד הם מתאכסנים וישנים לילה אחד בלבד, במקום אחר הם אוכלים ארוחת בוקר, ובמקום נוסף הם נשארים יותר ימים, ובחלק מהאתרים הם צופים רק תוך כדי הליכה בדרךם חזרה למגוריהם שלהם. באותו אופן כשעוברים דרך מסלול החינוך, בחלק מהתחומים צריך להשתהות יותר, ובחלק פחות; תחומים מסוימים יש למצות עד תום, אחרים ללמוד רק מעט, ומאחרים רק את היסודות; וכאשר מפיקים את התועלת מן התחומים האלה, אזי חוזרים לפילוסופיה כאל המגורים המקוריים האמיתיים.²³

צדקתו של ניקולאוס F133 ו-F134 (*Excerpta de virtutibus et vitiis*)

F133: [...] כאשר [הורדוס]²⁴ זימן [את ניקולאוס] דווקא בתור פילוסוף, וכאדם שאינו שומר טינה, הוא נהג בו בהרבה יותר כבוד ורצון טוב.

F134: והרי דבר מה שניקולאוס עשה מתוך אהבה גדולה לבריות: תושבי איליון לא הבחינו בכך שיוליה, בת הקיסר ואשת אגריפס, הגיעה אליהם בלילה, בשעה שנהר הסקמנדרוס גאה משפע מי הגשמים ומהפשרת השלגים; כאשר חצתה אותו, ניצבה בפני סכנת נפשות יחד עם בני הפמליה שליוו אותה. אגריפס כעס על כך שתושבי איליון לא הגישו לה עזרה וקנס אותם במאה אלף מטבעות כסף. אנשי איליון היו אובדי עצות; הם גם לא חזו את הסערה וגם לא ציפו שמסע הבת יתרחש בו בעת

22 $\mu\epsilon\rho\tau\acute{\iota}\omega\varsigma$ מתייחס לאדם הנמנע ממצבים קיצוניים ומחפש מתינות בכל תחומי החיים (גם מבחינת תפיסת עולם, גם מבחינת העושר שהוא צובר ובכלל בכל ההתנהגויות שלו).

23 $\acute{\alpha}\lambda\eta\theta\acute{\omega}\varsigma \pi\alpha\tau\rho\acute{\upsilon}\omega\nu \acute{\epsilon}\sigma\tau\acute{\iota}\alpha\nu$ – הכוונה לבית האבות (המוקד), למרכז הקדמון של החיים. יש קרבה בין האנלוגיה למסע אל מקום זר לבין השוואה דומה המופיעה בכתבי וארו ופילון; ראו טוהר, ניקולאוס, עמ' 454.

24 יקובי בהערותיו לקטע מציע כאפשרות שנייה בתור נושא למשפט את מרקוס אנטוניוס, שמינה את ניקולאוס כחונך לילדיו שנולדו לו מקליאופטרה.

(עם הסערה). לאגריפס לא העיזו לומר מאומה, אבל הפצירו בניקולאוס, כאשר הגיע, שיגרום לו להורדוס לספק להם סיוע והגנה. והוא, מתוך הערכה לעיר, נרתם למשימה ברצון רב והציג את הבקשה בפני המלך. ניקולאוס דיווח בפירוט שאגריפס כעס על תושבי איליון שלא בצדק; שכן הוא גם לא הודיע שהוא שולח את אשתו אליהם, והם גם לא הבחינו בכך כלל משום שהיא הגיעה בלילה. בסופו של דבר הורדוס, שנטל על עצמו את ההגנה, השיג להם פטור מהקנס ואיגרת בנדון. אך מאחר שאנשי איליון עזבו מיואשים מלקבל פטור מן הקנס, הוא מסר את האיגרת לניקולאוס אשר הפליג לעבר חיוס ורודוס, שם נמצאו בניו;²⁵ ואילו הוא (= הורדוס) מצידו נסע לפפלאגוניה עם אגריפס. ניקולאוס, לאחר ששט מאמיסוס לביזנטיון, ומשם לארץ טרוואס, המשיך לאיליון. הוא זכה להערכה רבה משום שמסר את האיגרת בדבר הפטור מהחוב לאנשי איליון, ואולם את המלך (הורדוס) העריכו עוד יותר.

מהעיסוק בפילוסופיה אל העיסוק בהיסטוריה (*Excerpta de virtutibus et vitiis*) F135

הורדוס שוב חדל להתלהבותו מן הפילוסופיה – כפי שקורה רבות לאנשים הנמצאים בעמדות שררה בגלל העניינים הטובים והרבים המסיחים את דעתם. נפשו שוב חשקה ברטוריקה, והוא כפה על ניקולאוס לתרגל עימו רטוריקה. הם התאמנו בכך יחדיו. ואז אחזה בהורדוס תשוקה לעיסוק בהיסטוריה, כאשר ניקולאוס הילל את התחום כהולם איש מדינה יותר מאשר כל תחום לימוד אחר, וגם אמר שיועיל למלך לחקור את המעשים וההישגים של קודמיו. מכיוון שהורדוס התמסר לכך במרץ, הוא האיץ בניקולאוס שיעסוק גם הוא בעניינים היסטוריים. [ניקולאוס] הסתער במלוא הכוח על התחום, קיבץ את כל ההיסטוריה ונטל על עצמו עבודה ענפה שלא הייתה כדוגמתה. לאחר זמן רב ועבודת פרך הוא השלים אותה; ניקולאוס אמר שאילו אוריסתיאוס היה מאתגר את הרקלס במשימה שכזו, הוא היה מתיש אותו לחלוטין. לאחר מכן, כאשר הורדוס הפליג אל קיסר ברומא, הוא לקח את ניקולאוס עימו באוניה, ויחד הם עסקו בפילוסופיה.²⁶

- 25 אפשר להניח כי מדובר בבניו של ניקולאוס שהיה כבן חמישים שנה, ואולם גם הוצע שמדובר בבניו של הורדוס, וראו לאקר, ניקולאוס, עמ' 366. מהשערה זו היו שהסיקו שניקולאוס שימש כמחנך לבניו של הורדוס (פרמנטיה, ניקולאוס, עמ' XIV).
- 26 ראו שטרן, סופרים יוונים, עמ' 249, בנוגע לפן האפולוגטי אשר בתיאור. ייתכן שניקולאוס מציג את הורדוס כאיש רוח, כדי להצדיק את הקשר שלו עם אדם שנודע באכזריותו. לגישה אחרת הרואה את הורדוס כאיש רוח יווני אמיתי ראו גיגר בקובץ זה, עמ' 157-169. לפירוט שלוש הנסיעות של הורדוס לרומא הנזכרות אצל יוספוס, ראו שטרן, שם, עמ' 250.

התיווך של ניקולאוס בין חצר הורדוס לחצר אוגוסטוס

(*Excerpta de insidiis*)²⁷F136

(1) הורדוס יצא למלחמה נגד ערביה ללא אישור מקיסר (אוגוסטוס). בתגובה אוגוסטוס שיגר הודעות מלאות תרעומת וכעס על הורדוס; הוא שלח לו דברים חריפים מאד, ואת השליחים שהגיעו ממנו דחה בגסות. כאשר ניקולאוס בא לקיסר, לא רק שהוא חילץ את הורדוס מן ההאשמות, כי אם גם הפנה את הזעם כנגד המשמיצים. מכיוון שהמלך הערבי²⁸ כבר מת, (קיסר), שהשתכנע מהאשמותיו של ניקולאוס, הרשיע את המושל (במקומו);²⁹ מאוחר יותר, כאשר גילה כמה רע היה האיש הזה, הוציא אותו להורג. (2) באותה שעה אחזה הסערה בבית הורדוס, כיוון שבכור הבנים³⁰ העליל על שניים אחרים³¹ כי קשרו נגד אביהם; הם היו נחותים ממנו בגיל, אך נשגבים ממנו במעלתם, שכן הם נולדו למלכה בעוד הבכור נולד לאשה מן העם.³²

(3) לפני שניקולאוס חזר מרומא, הצעירים הורשעו בסנהדרין, והאב, שהוסת נגדם באופן קיצוני, עמד להרוג אותם. לכשנחת ניקולאוס מהפלגתו, (הורדוס) פירט לפניו את ההתרחשויות ועשה אותו ליועץ. ניקולאוס המליץ לו לאסור את הבנים באחד המבצרים כך שבחלוף זמן יוכל לשקול את מצבם באופן טוב יותר, פן ייראה כמי שבסחף זעמו חרץ את גורל קרוביו באופן בלתי הפיך. (4) כאשר נודע לו העניין, אנטיפטרוס פיתח חששות בנוגע לניקולאוס. הוא שיגר משלחות בזו אחר זו והפחיד את אביו שהוא יסולק מן העולם מיד אם לא יוציא את הנערים מכלל פעולה במהירות רבה, מכיוון שכל הצבא, לפי דבריו, וגם המשרתים, הושחתו על ידם. והורדוס, שהיה חרד לחייו, קבע את עמדתו בחיפזון יותר מאשר בשיקול דעת. מבלי לשתף שוב את

27 למרות משפט המבוא לקטע באוסף הקונסטנטיאני המציין כי הקטע נלקח מה'היסטוריות' של ניקולאוס, יקובי (פרגמטים, עמ' 290) כלל אותו בין שרידים השייכים לאוטוביוגרפיה משום שהוא מתמקד בניקולאוס. התיווך בין הורדוס לאוגוסטוס מוזכר אצל יוספוס, קדמוניות טז, 271-299 עם נאום נוסף שם, 335-355; העוינות בין ניקולאוס לאנטיפטרוס, שם, יז, 93-133 ובמלחמה היהודית א, 620-645; התערבותו של ניקולאוס בעניין ארכילאוס ברומא, שם, יז, 149-219 ובמלחמה היהודית ב, 14, 20-38.

28 עבדת השני.

29 סילאיוס; הורדוס התנגד לנישואיו עם שלומציון כי הוא סירב להתגייר (יוספוס, קדמוניות טז, 225) ומכאן העוינות ביניהם.

30 אנטיפטרוס בן דוריס, אשתו הראשונה של הורדוס (והאחרונה, ראו ב' בר־כוכבא, 'על דוריס – אשתו הראשונה של הורדוס', קתדרה 110, עמ' 15-18), שנולד לפני שהורדוס היה למלך.

31 אלכסנדר ואריסטובולוס בני מרים מהשושלת החשמונאית.

32 ἐξ ιδιώτιδος γυναικός; 'מאשה הדיוטית'.

ניקולאוס, הוא שלח מרצחים בחשכת הלילה. הבנים מתו, ובכך נפלו על הורדוס כל הרעות יחדיו, בעוד קודם לכן עניינו התנהלו כשורה. (5) לאחר סילוק האחים, אנטיפטרוס הפך עוין לניקולאוס. [אנטיפטרוס] היה ממילא שנוא בצורה קיצונית לא על תושבי הממלכה בלבד, אלא גם על תושבי סוריה והאזורים שמעבר לה. הפרשה הגיעה אפילו לרומא, ולא היה איש, גדול או קטן, אשר לא שנה את האיש (אנטיפטרוס) משתי סיבות: גם משום שהרג את האחים אשר עלו עליו באיכותם בהרבה, וגם משום ששכנע את אביו לערב את עצמו בזוהמה שכזאת ולהשחית את השם הטוב [שממנו נהנה] קודם לכן. (6) בהמשך [אנטיפטרוס] פעל נגד אביו בחופזה, בדומה למעשיו הקודמים, בלהיטותו להשתלט על הממלכה. הוא קנה רעל ממצרים,³³ כפי שהודה אחד מן השותפים בעסקה.³⁴ אביו חקר בעיניים את משרתי ביתו, והם באמת חשפו את כל העניין: שהוא התכוון להרוג את דורתו³⁵ ואת האחים האחרים שנותרו ואת הילדים של אלה שנהרגו, כך שלא יישאר אף יורש. הוא זמם דבר פשע גם כנגד בית הקיסר, גרוע בהרבה מהתככים נגד משפחתו. הגיעו אז וארוס, מושל סוריה, וגם נושאי משרות אחרים, ואביו [= הורדוס] כינס את הסנהדרין; הוצגו בפומבי הרעל וגם ההודאות של משרתי הבית שניתנו תחת עיניים, וכן מכתבים שנמצאו ברומא. את הובלת המשפט הפקיד המלך בידי ניקולאוס. (7) האחרון הציג את דברי ההאשמה, ואילו אנטיפטרוס – את דברי ההגנה, ווארוס ישב למשפט עם 'הידידים'.³⁶ כך אנטיפטרוס הורשע ונידון למוות. גם אז ניקולאוס המליץ לשלוח אותו לקיסר, שכן פשע גם נגדו, ולבצע את מה שהוא יחליט. אך הקדימו להגיע הוראות [מוקיסר] להפקיד בידי האב את ענישתו. כך גם הוא נענש וגם קיסר הוציא להורג את האישה המשוחררת, השותפה לפשע.³⁷ לא היה מי שלא *הילל*³⁸ את ניקולאוס על נאום הקטגוריה הנהדר שהציג נגד הרוצח של אביו ואחיו. (8) זמן מועט לאחר מכן, גם המלך הגיע לקץ חייו,³⁹ והעם מרד בבניו וביוונים. הם מנו יותר מרובה.⁴⁰ התנהל קרב, הצד היווני ניצח. כאשר היורש ארכילאוס הפליג לרומא כדי

33 לשושלת הקושרים אשר העבירו את הרעל מיד ליד, ראו יוספוס, המלחמה היהודית א, 592 ו-599, קדמוניות יז, 70 ו-78.

34 שומרוני בשם אנטיפטר.

35 שלומציין אחות הורדוס (יוספוס, המלחמה היהודית א, 641).

36 ה-φίλοι/ידידים' מייצגים מוסד קבוע של יועצים בחצרות ההלניסטיות. להסבר מפורט על ידידי הורדוס, ראו טוהר, ניקולאוס, עמ' 8-12.

37 ברומא; יוספוס, קדמוניות טז, 182; המלחמה היהודית א, 661, ושמה אקמה.

38 שחזור הטקסט מופיע אצל כל המהדירים אך כולם מטילים בו ספק.

39 בשנת 4 לפנה"ס. בפסקה זו היוונית משתמשת בהווה הנרטיבי; השימוש בזמן עבר מתאים יותר לאופי השפה העברית.

40 שטרן, סופרים יוונים, עמ' 260, מניח שמדובר דווקא ביוונים ולא במורדים.

לאשר את מלוא השלטון עם האחים האחרים,⁴¹ הוא קרא לניקולאוס שיפליג יחד עמו, אף שניקולאוס כבר החליט לפרוש [מחיי ציבור]: שכן הוא היה כבן שישים שנה.⁴² (9) אז ניקולאוס הצטרף להפלגה, והוא מצא בכל מקום רבים שהאשימו את ארכילאוס. מצד אחד היה האח הצעיר שהתחרה על המלוכה,⁴³ מצד שני היו כל קרובי המשפחה שהביעו האשמות נגדו, גם בלי לתמוך בכך הצעיר. גם הערים היווניות שהיו כפופות להורדוס⁴⁴ שיגרו שליחים וביקשו מקיסר את חירותן, וגם כל עם היהודים התלונן על שלושת אלפים האנשים שנפלו בקרב, והעריך שעדיף להיות תחת שלטונו של קיסר; ואם לא, אז תחת שלטון האח הצעיר. (10) משהצהירו על הדברים האלה, נרתם ניקולאוס להגנתו של ארכילאוס.⁴⁵ הוא הצליח קודם במאבק מול בני המשפחה, ואחר כך מול הנתינים היהודים. אך את המאבק מול הערים היווניות הוא לא ראה פְּראוי, והמליץ לארכילאוס שלא להתנגד לתשוקה שלהן לחירות, שהרי השליטה בכל השאר תספיק לו. באותו אופן הוא גם לא ראה לנכון לייצגו מול אחיו בשל החיבה לאביהם המשותף. (11) ואז קיסר בא לידי החלטה באשר לענין כולו: לכל אחד מהילדים נתן חלק בממלכה, וחצי ממנה לארכילאוס; גם לניקולאוס הוא גמל כיבודים. ואז מינה קיסר את ארכילאוס לאתנרך והבטיח שאם [ארכילאוס] יוכיח את עצמו ראוי [לכך], הוא ימליך אותו במהרה.⁴⁶ את האחים הקטנים, פיליפוס ואנטיפס, הוא מינה לטטררכים.

אורחות חייו של ניקולאוס ויישום עקרונות מהפילוסופיה ומהמוסר (*Excerpta de virtutibus et vitiis*) F139 tv F137

F137: (1) [ניקולאוס] התנסה בעצמו בכל הדרכים שהוא עורר לחיות על פיהן. הוא הוכיח שהיה חף מתאוות הרכוש ושאף למעשים הנאורים ביותר. הוא גם לא עירב את עצמו במעשים שיש עימם ביזיון משום תאוות רכוש. (2) הוא בז לחלוטין להנאות

41 סביר ששתי הקבוצות נסעו באוניות נפרדות.

42 מה שמאפשר לתארך את לידתו של ניקולאוס לשנת 64 לפנה"ס לערך.

43 אנטיפס; יוספוס, המלחמה היהודית ב, 29; קדמוניות יז, 24.

44 עזה, היפוס וגדרה.

45 יוספוס, קדמוניות יז, 9, 6, 11, 3 מציג את הנאומים שהוא מייחס לניקולאוס בהקשר זה. סביר שאת תוכן הנאומים יוספוס הכיר מספרי ההיסטוריה האוניברסלית של ניקולאוס; ייתכן גם שהוא המציא את הנאום בהזדמנות זו ובעוד היקריות רבות, ראו שטרן, סופרים יוונים, עמ' 232. בנוסף לכך, אצל יוספוס, חברים רבים מפליגים עם ארכילאוס לרומא. כאן ניקולאוס מזכיר רק את עצמו.

46 מה שלא קרה לעולם, ולאחר שנתיים ארכילאוס הורחק מן השלטון.

החיים,⁴⁷ מה שיכול היה להיות די מפתיע בהתחשב בכך שהוא בילה לעיתים תכופות עם מלכים ומנהיגים. שכן הוא היה מטבעו בעל אופי סגפני והתנגד להנאות. הוא החשיב כמשועבדים את אלה שנכנעו לתענוגות, ותמיד העריץ עצמאות ופשטות; ובכל זאת, במצבים הרורשים להקרין נדיבות, הוא לא היה קמצן,⁴⁸ כך שלא ייתפס כמשועבד [לכסף]. אילו היה צורך במאמצים או בהתמדה, [ניקולאוס] היה נחוש מכולם, והיה כך לא רק בצעירותו אלא גם בזקנתו; ואם סכנה הייתה מאיימת מפני אויבים, או מליסטים, או בגלל מחלה או סערה בים או מכל סיבה אחרת, הוא היה אמיץ עד כדי כך שתמיד היה גורם לאחרים השותפים לו בסכנה לאזור אומץ. באשר לצדק, הוא היה חף ממשוא פנים וחסין בפני חנופה עד שהחזיק מעמד מול לחצים שאנשים בעלי השפעה הפעילו עליו לפעמים בזמן שישב בדיון, ולא סטה מן הצדק. (3) רבים בחרו בו כשופט ובורר מכיוון שצדקתו נודעה לכול; בנוגע לחוזים או להסכמים בין אנשים פרטיים שבהם [ניקולאוס] היה מעורב, איש מעולם לא בא אליו בטענות, אפילו לא מתוך רשעות, בזכות הגינותו. גם לא היה צורך להביא עדים נגדו או לספק חוזים כתובים, כי הוא [תמיד] קיים את מה שהוא התחייב אליו. (4) איש לא יכול להתפאר בהתנהגות מנומסת או נבונה יותר מהאופן שבו נהג ניקולאוס כאשר השתתף באסיפות או הסתובב בדרכים [...]⁴⁹ (5), ושהשם הטוב של הלימודים והכבוד עוקבים אחר הפילוסוף וגם טובות אחרות ויתרונות מצד בעלי הכוח, ושזה לא היה ללא מאמץ.⁵⁰ למי אכן יתאים יותר ליהנות מפירות אלה שצומחים מעיסוק בטוב ביותר ובמכובד ביותר מאשר לאיש שכזה? הרי בוודאי לא לאיש נחות ולא ראוי לדבר. כי אם לאיש אשר ישתמש בהם בפשטות ובהגינות, כמו ניקולאוס שלא ניצל את פרסומו ועושרו לעניינים שאינם ראויים, אלא גילה מתירות ונדיבות כלפי הציבור. הוא מעולם לא חש בצורך להציג את עצמו כאזרח של עיר אחרת משלו; הוא לעג לסופיסטים בני זמנו אשר היו משלמים כסף רב בעבור הזכות להיקרא אתונאים או אנשי רודוס, מתוך שהתביישו בהיעדר התהילה של מולדתם (היו אפילו שכתבו שמוצאם לא היה מהעיר שממנה באו, כי אם מעיר

47. ἡδονή.

48 ראו פרמנטיה, ניקולאוס, עמ' 314 הערה 40, בנוגע לרשימת המעלות המקבילות המצויה באתיקה לאריסטו ב, 7, 1107, 1108 א (וראו לאקר, ניקולאוס, עמ' 365, 423-424 המתייחס לניקולאוס כאל 'תוכי'). ניקולאוס מופיע כמיישם וכמגשים הגשמה חיה את הערכים המוסריים של אריסטו (וראו טוהר, ניקולאוס, עמ' 21).

49 יקובי מציין שחסר כאן קטע.

50 המשפט הזה משובש ומשמעותו נשארת מעורפלת. גם אי אפשר לקבוע באופן חד משמעי את תפקידה במשפט של המילה διατριβῶν, והשלמת המילה החסרה בקטע ? οὐκ εἶναι 'δ' ἄλλότριον' משתנה ממהדיר למהדיר.

מפורסמת יותר מבין הערים היווניות); הוא ציין שהם כמו האנשים אשר מתביישים בהורים שלהם.⁵¹

F138: היו כאלה אשר נזפו בניקולאוס על כך שהוא לא שמר על מרבית הרכוש אשר קיבל מחבריו, ושהוא בילה יותר בקרב אנשי העם במקום בחברת המשפיעים והעשירים של רומא. הוא לא ביקר בכתייהם כלל, אף שרבים ומכובדים לחצו עליו, אלא העביר את כל הזמן בהרהורים פילוסופיים. הוא היה עונה, בנוגע לרכוש, שהחֶזְקָה בו,⁵² כמו בנבל⁵³ או בחליל,⁵⁴ אינה שווה מאומה: שכן השימוש בדברים האלה הוא המכריע. אכן מי שהיה משתמש ברכוש כדי לחיות חיים פרועים או חיים של קמצנות, ללא שיקול דעת ומתוך גסות, היה ראוי לכלימה. אבל טוב להשתמש ברכוש לחיים הגונים ומסודרים, ציבוריים ונדיבים, בזמן שמקבלים את מה שצריך, ממני שצריך, וגם מוציאים חלק ממנו וגם מורשים ממנו לילדים. סייג אחד, הוא היה אומר, האדם הטוב עושה [לעצמו]: תמיד לכוון להיות עם אנשים הגונים. הוא ראה שכאלה צומחים יותר בקרב אנשי העם מאשר בין העשירים הכבירים. כי צריך הרבה מזל טוב כדי שהעושר יוביל להגינות; שכן לרוב הוא גורם להתנהגות נהנתנית ושחצנית.

F139: מאחר שהוא סיפק למשרתי ביתו חינוך [טוב] וסיגל להם הרגלים הדומים לשלו, באשר חיו במחיצה אחת, הוא התייחס אליהם לא פחות טוב מאשר אל חברים.⁵⁵

51 פרמנטיה, ניקולאוס, עמ' 316 הערה 43: אולי ההפניה לפוסידוניוס איש אפמיאה או לתיאודורוס איש גדרה שטענו שניהם שהם אזרחי רודוס. ראו גם טוהר, ניקולאוס, עמ' 457.

52 כלומר 'עצם היותו' כאשר לא משתמשים בו.

53 מילולית 'לירה'.

54 השוואות מקבילות באתיקה לאריסטו, 1097א, 25-30; 1098א, 10-15; ואצל כסנופון, ניהול משק הבית, פרק א'.

55 היחס הזה לעבדים שונה מהמלצותיו של אריסטו, ראו טוהר, ניקולאוס, עמ' 457. אולי הוא משקף נהג רווח יותר ברומא בזמנו של ניקולאוס, ראו פרמנטיה, ניקולאוס, עמ' 318 הערה 46 והשוואתה לסנקה, מכתבים ללוקיליוס, מכתב 47, סעיף 11.

רשימת הקיצורים

- Athenaeus, *The Deipnosophists*, C. B. Gulick (ed.), London 1927 = אתנאוס, החכמים במשתה =
 J. Geiger, 'The Augustan Age', G. Marasco (ed.), *Political =* גייגר, תקופת אוגוסטוס
Autobiographies and Memoirs in Antiquity, Leiden 2011, pp. 233–266
 B. Z. Wacholder, *Nicolaus of Damascus*, Berkeley 1962 = ניקולאוס =
 M. Toher, *Nicolaus of Damascus: The Life of Augustus and the =* טוהר, ניקולאוס =
Autobiography, Cambridge 2017
 Flavius Josephus, *Flavii Iosephi opera*, B. Niese (ed.), Berlin 1892 = יוספוס, קדמוניות
 Flavius Josephus, *Flavii Iosephi opera*, B. Niese (ed.), = יוספוס, המלחמה היהודית =
 Berlin 1895
 F. Jacoby, *Die Fragmente der griechischen Historiker*, vol. II A, = יקובי, פרגמנטים =
 Berlin 1926
 R. Laqueur, s.v. 'Nikolaos', *Realencyclopädie der classischen =* לאקר, ניקולאוס =
Altertumswissenschaft 17 (1937), pp. 362–424
 Photius, *Bibliothèque*, R. Henry (ed.) Tome III: Codices 186–222, = פוטיוס, ביבליותקה =
 Paris 1962
 Plutarch, *Moralia*, G. N. Bernardakis (ed.), Leipzig 1892 = פלוטרכוס =
 Pliny the Elder, *Naturalis Historia*, K. F. T. Mayhoff (ed.), Leipzig = חקר הטבע =
 1906
 S. Perea Yébenes, *Nicolás de Damasco: Vida de Augusto*, Madrid = פראה יבנס, ניקולאוס =
 2006
 Nicolas de Damas, *Histoires, Recueil de Coutumes, Vie d'Auguste*, = ניקולאוס =
Autobiographie, E. Parmentier and F. Barone (eds.), Paris 2011
 M. Stern, *Greek and Roman Authors on Jews and Judaism*, vol. = שטרן, סופרים יוונים =
 I, Jerusalem 1974